

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF TOURISM ENTERPRISES ACTIVITY

УДК 338.484.2

<https://doi.org/10.32843/bses.53-20>

Яровий В.Ф.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Херсонський державний університет

Юрченко В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Херсонський державний університет

Yarovyi Vadym

Kherson State University

Yurchenko Viktor

Kherson State University

У статті висвітлено поняття економічної та соціальної ефективності як економічних категорій. Аргументовано взаємозв'язок між економічною та соціальною ефективністю як основними результатами функціонування підприємств туристичної індустрії. Доведено, що соціальна ефективність є фактично похідною від економічної ефективності. Обґрунтовано проблемні питання, пов'язані з аналізом чинників та розробленням заходів із забезпечення соціально-економічної ефективності підприємств на конкурентному регіональному й національному туристичних ринках. Визначено основні критерії та індикатори оцінювання соціально-економічної ефективності діяльності туристичних підприємств. Здійснено аналіз комплексної системи показників оцінювання соціально-економічної ефективності. Запропоновано методичні рекомендації та алгоритм практичного оцінювання соціально-економічної ефективності функціонування туристичних підприємств.

Ключові слова: економічна ефективність, соціальна ефективність, ефективність діяльності підприємства, туристичне підприємство, критерії оцінювання, методи оцінювання ефективності.

В статье освещены понятия экономической и социальной эффективности как

экономических категорий. Аргументирована взаимосвязь между экономической и социальной эффективностью как основными результатами функционирования предприятий туристической индустрии. Доказано, что социальная эффективность является фактически производной от экономической эффективности. Обоснованы проблемные вопросы, связанные с анализом факторов и разработкой мер по обеспечению социально-экономической эффективности предприятий на конкурентном региональном и национальном туристических рынках. Определены основные критерии и индикаторы оценивания социально-экономической эффективности деятельности туристических предприятий. Осуществлен анализ комплексной системы показателей оценивания социально-экономической эффективности. Предложены методические рекомендации и алгоритм практического оценивания социально-экономической эффективности функционирования туристических предприятий.

Ключевые слова: экономическая эффективность, социальная эффективность, эффективность деятельности предприятия, туристическое предприятие, критерии оценивания, методы оценивания эффективности.

The article highlights the concept of enterprise efficiency as an economic category, which should be considered as a realized opportunity to get a result that answers the purpose under certain conditions (expenses) for the implementation of innovative and investment activities. It is found that the economic efficiency of tourism enterprises does not consist so much in its independent successful functioning, but in the development of all segments of the tourism market with the involvement of partners and consumers who expand the prospects of tourism businesses activity. Theoretical analysis of the social efficiency concept, which depends on solving the problem, the essence of which is that investment in human development provides the enterprise with an additional income, as there is a continuous increase in intellectual, qualifying, professional and moral level of personality. The interrelation between economic and social efficiency as the main results of functioning of tourism industry enterprises is proved. It is shown that social efficiency is, in fact, derived from economic efficiency. It is determined that the correspondence of the results of economic activity should depend on the basic social and economic needs of consumers of the tourism market and the goals of society. Problematic issues related to the analysis of factors and development of measures to ensure the socio-economic efficiency of enterprises in a competitive regional and national tourism markets are substantiated. A comprehensive analysis of the main criteria and indicators of impact on the socio-economic efficiency of tourism enterprises at the macroeconomic, regional and microeconomic levels is carried out. It is determined that this system of indicators of socio-economic efficiency achievement is the formed process of maintenance of effective activity at the tourism enterprise. Methodical recommendations and algorithm of practical estimation of socio-economic efficiency of tourism enterprises functioning are offered. It is proved that the analysis of socio-economic efficiency establishes the results of the use of expended resources, evaluates the activities of the tourism enterprise, the resultant effect of its structural sub-units, determines the strategy of the tourism market, and develops a forward-looking projection and action plan.

Key words: economic efficiency, social efficiency, efficiency of enterprise activity, tourism enterprise, assessment criteria, methods of effectiveness evaluation.

Постановка проблеми. Становлення економічних відносин, конкуренція, необхідність поліпшення показників господарювання є чинниками, що впливають на функціонування підприємств усіх галузей. Результативна діяльність туристичних підприємств є необхідною умовою розвитку в Україні туристичного бізнесу та його впливу на національну економіку. В прагненні підприємств до економічного розвитку аналіз соціально-економічної ефективності набуває все більшого значення і є невід'ємною функцією управління. Цей чинник нині стає найбільш значущим, оскільки практика функціонування ринку показує, що без аналізу соціальної та економічної ефективності

туристичне підприємство не може нормально функціонувати. В розвинених країнах такий аналіз є нормою підприємницької діяльності тривалий час, однак в Україні така необхідність тільки почала усвідомлюватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань ефективності присвятили свої праці такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як В.Г. Андрійчук, І.Т. Балабанова, Е.Л. Драчева, Ю.В. Забаєв, Д.К. Ісмаєв, В.В. Ковальов, В.Ф. Кифряк, О.І. Кочерга, Н.І. Коніщева, Н.О. Кушірович, М.П. Мальська, Г.І. Михайличенко, Г.А. Папирян, Т.І. Ткаченко, П. Самуельсон, В. Нордхаус. Водночас питання визначення соціально-економічної ефективності

становлення туристичної сфери та функціонування туристичних підприємств не знайшли однозначного трактування в працях дослідників.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне вивчення питань, пов'язаних із сутністю, аналізом чинників впливу та розробленням заходів із забезпечення соціально-економічної ефективності функціонування підприємств туристичного бізнесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному вигляді економічна ефективність підприємства визначається через зіставлення кінцевих результатів із витратами, а ефективність функціонування туристичного підприємства можна розглядати як реалізовану можливість отримання результату, що відповідає поставленій меті за певних умов (витрат) на здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності.

Крім того, ефективність діяльності підприємств сфери туризму полягає не стільки в їх самостійному успішному функціонуванні, скільки в розвитку сегменту загалом за допомогою залучення на український ринок туризму зарубіжних партнерів, які розширюють перспективи діяльності підприємств туристичної індустрії [12].

Так, наприклад, Й.М. Петровчин, А.Ф. Кіт, І.М. Захарчин, оцінюючи тенденції та особливості розвитку туризму, підкреслюють, що економічна ефективність є складовою частиною загальної ефективності, яка виражається певними критеріями й показниками. Інші дослідники під ефективністю (продуктивністю) як економічною категорією, виходячи з об'єктивно діючого закону економії робочого часу, розуміють міру витрат ресурсів, необхідних для нагромадження та використання багатства суспільства, й підкреслюють, що підвищення ефективності виробництва є конкретною формою прояву дії закону економії робочого часу [8].

Ефективна діяльність підприємств туристичного комплексу – це процес, у ході якого протікає своєрідний «обмін» ресурсів, потрібних для туризму, на деякий корисний ефект. У результаті цього обміну організація за придбану для себе економічну користь (прибуток) «розплачується» певною кількістю ресурсів (фінансових, трудових, інформаційних тощо) [10].

А.А. Жуков, Н.Д. Закорин провели дослідження з використанням теорії систем, згідно з якою «ефективність туристичної організації визначається тим, в якому ступені вона досягає оптимуму взаємостосунків у всіх видах діяльності» [5]. Крім того, вони наводять перелік довгострокових, проміжних і короткострокових критеріїв, який включає:

- виживання як граничну й довгострокову міру ефективності;
- створення нового туристичного продукту, тобто здатність туристичної організації пропонувати таку кількість продукту і такої якості, якої вимагає споживчий ринок;
- продуктивність, тобто відношення розроблення продукту до ресурсів, що вводяться;

- задоволення співробітників організації від роботи;

- адаптивність до змін.

Низка авторів зазначає, що ефективність діяльності підприємств туристичного комплексу ґрунтується на певній системі розрахунків, які показують динаміку якісних показників використання ресурсів та їх відносну економію, що дає змогу визначити ефект, отриманий завдяки інтенсивному використанню ресурсів, та оцінити вплив на нього окремих факторів [11].

А.І. Головчан визначає, що рівень ефективності вимірюється співвідношенням ресурсів, чисельністю виробничого персоналу, вартістю основних фондів, вартістю матеріальних ресурсів та ефекту (обсяг продукції підприємства) з урахуванням коефіцієнтів відповідності ресурсів. В такому разі економічну ефективність діяльності туристичного підприємства можна визначити за такими напрямками, як організація туризму в межах держави, туристичне обслуговування мешканців регіону, процес обслуговування на рівні туристичного підприємства [4].

Отже, складові частини оцінки економічної ефективності дають можливість представити ефективність діяльності туристичного підприємства таким чином:

- оцінка ефективності застосування туристичних технологій під час створення туристичних послуг або їх комплексу;
- оцінка ефективності кожного туристичного продукту;
- оцінка фінансових результатів, що характеризує фінансовий стан підприємства;
- оцінка ефективності використання інформаційних технологій у туризмі;
- створення системи узагальнюючих критеріїв ефективності за результатами проведення економічної діагностики.

На рис. 1 зображено критерії та індикатори оцінювання ефективності діяльності туристичних підприємств.

Серед критеріїв оцінювання ефективності діяльності туристичних підприємств можна виділити збільшення числа клієнтів, збільшення обсягу реалізованих послуг, збільшення кількості регіональних представництв, що створює необхідні умови для підвищення рівня дохідності регіональної та національної часток туристичного ринку.

Сутність проблеми підвищення ефективності діяльності полягає в тому, щоби на кожну одиницю витрат досягати максимально можливого збільшення обсягу наданих послуг або прибутку. З огляду на це єдиним макроекономічним критерієм ефективності діяльності стає зростання продуктивності суспільної праці, тому для досягнення цілей та повноти аналізу слід розглянути також поняття «соціальна ефективність».

Соціальна ефективність – це поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей

Рис. 1. Критерії та індикатори оцінювання ефективності діяльності туристичних підприємств

(покращення умов праці й побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості й безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо). Соціальна ефективність є фактично похідною від економічної ефективності. Вона за однакових інших умов буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто [7].

Як зазначають деякі автори, соціальна ефективність туристичного бізнесу – це факт досягнення поставлених соціальних цілей за менший час і (або) з меншими фінансовими витратами, ніж передбачалося. Соціальні цілі реалізують потреби працівників туристичної організації в інформації, знаннях, творчій праці, самовираженні, спілкуванні, відпочинку [6].

З іншого боку, соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства. Її інтегруючим показником є підвищення суспільного добробуту та якості життя [9].

Соціальну ефективність підприємства слід розглядати на двох рівнях, а саме муніципальному та загальнодержавному щодо соціального захисту, забезпечення соціальних та споживчих потреб різних верств населення і держави загалом; локальному, тобто на підприємстві, стосовно ступеня задоволення соціальних потреб працівників (скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості нових робочих місць, поліпшення умов праці та побуту тощо) [1].

Для кожного туристичного підприємства бажане підвищення соціальної ефективності діяльності

всіх структурних підрозділів, що загалом приведе до підвищення ефективності роботи всього підприємства. Отже, соціальна ефективність залежить від вирішення проблеми, сутність якої полягає в тому, що інвестування в розвиток людей забезпечує підприємству додатковий прибуток, оскільки відбувається безупинне підвищення інтелектуального, кваліфікаційного, професійного й морального рівня особистості. Це впливає не тільки на ефективну роботу окремого підприємства, але й на загальний прогрес у державі [2].

Необхідно зазначити, що неухильне зростання соціальної ефективності є кінцевою метою комерційної діяльності туристичного підприємства. З огляду на це економічну ефективність відносно соціальної слід вважати проміжною. Саме рівень економічної результативності функціонування підприємств слугує матеріальною й фінансовою базою вирішення будь-яких соціальних проблем.

Оцінювання ефективності діяльності посідає важливе місце в системі управління туристичним підприємством, оскільки результати оцінювання можуть бути використані для формулювання як стратегічних, так і тактичних цілей.

Більшість авторів виділяє зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на діяльність підприємства. До зовнішніх вони відносять державну й соціальну політику; інституційні механізми; інфраструктуру; структурні зміни в суспільстві та економіці.

Внутрішні чинники розподіляються на ті, що піддаються вимірюванню й мають фізичні параметри (технологія, устаткування, матеріали, енер-

гія, виробу), та якісні (організація, стиль і система управління, працівники, методи роботи) [3].

Соціально-економічна ефективність туристичних підприємств, на нашу думку, залежить від механізму реалізації поставлених цілей. Постановка цілей, додання їм кількісної характеристики й розроблення заходів щодо їх реалізації вимагають від підприємства комплексної системи факторів та показників її оцінки (рис. 2).

З огляду на теоретичний аналіз сутності та системи показників досягнення соціально-економічної ефективності є сформованим процесом забезпечення результативної діяльності туристичного підприємства.

Практична реалізація цього процесу вимагає розроблення методичних рекомендацій щодо

створення алгоритму її оцінювання, тому, враховуючи досвід дослідників ефективності та власні дослідження, пропонуємо поетапну логічну схему методу оцінювання соціально-економічної ефективності туристичного підприємства (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, визначення соціальної та економічної ефективності має практичне значення. За їх допомогою можна не тільки оцінити ефективність роботи туристичного підприємства, проаналізувати сумарний ефект його структурних підрозділів та напрямів діяльності, але й визначити стратегію розвитку регіонального та національного туристичного ринку, розробити прогноз та план дій на перспективу, встановити результати використання витрачених ресурсів.

Рис. 2. Схема комплексної системи показників оцінювання соціально-економічної ефективності діяльності туристичних підприємств

Алгоритм оцінювання соціально-економічної ефективності функціонування туристичних підприємств

№	Етап оцінювання
1	Визначення й формулювання мети проведення оцінювання соціально-економічної ефективності діяльності підприємств.
2	Формування системи критеріїв та показників ефективності діяльності підприємства.
3	Збирання й оброблення інформації для діагностики та аналізу соціально-економічної ефективності діяльності.
4	Аналіз структури та динаміки системи показників оцінювання соціально-економічної ефективності діяльності.
5	Кількісна та якісна система оцінювання показників та їх розрахунок (базові показники та узагальнюючі показники).
6	Аналіз та оцінювання отриманих результатів та пошук засобів подальшого підвищення соціально-економічної ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.

2. Балашова Р.І. Розвиток методів оцінки ефективності діяльності туристичних підприємств. *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2008. № 12. С. 99–108.

3. Богданович О.Г. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 1. С. 45–58.

4. Головчан А.І. Методика оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. 2010. № 4 (40). С. 131–138.

5. Жуков А.А., Загорин Н.Д. Инновационные аспекты управленческой деятельности на предприятиях сферы туризма : монография. Санкт-Петербург, 2006. 224 с.

6. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В. Економіка туризму: теорія та практика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 554 с.

7. Мовчан І.В. Соціально-економічна ефективність діяльності торговельного підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63130.doc.htm (дата звернення: 30.05.2020).

8. Петровчин Й.М., Кіт А.Ф., Захарчин І.М. Економіка підприємства : підручник. 2-ге вид. випр. Львів : Магнолія, 2006. 580 с.

9. Семенда Д.К., Бурляй О.Л., Коротєєв М.А. Економіка підприємства : підручник. Умань : видавець «Сочінський», 2014. 476 с.

10. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. Київ : КНТЕУ, 2009. 537 с.

11. Туризм в Україні (аналіз туристическої конкурентоспособности). URL: <https://www.socium.com.ua/2019/07/02/razvitie-turizma-v-ukraine-analiz-turisticheskoy-konkurentosposobnosti> (дата звернення: 30.05.2020).

12. Шаповал В.М., Герасименко Т.В. Фактори та принципи підвищення ефективності діяльності підприємств туристичного комплексу. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 3. С. 79–86.

REFERENCES:

1. Andriychuk V.G. (2005) *Efektivnist diyalnosti agrarnykh pidpriemstv: teoriya, metodyka, analiz: monografiya* [Efficiency of agrarian enterprises: theory, methods, analysis]. (Monograph). Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)

2. Balashova R.I. (2008) *Rozvytok metodiv otsinky efektyvnosti diyalnosti turyatychnyh pidpriemstv* [Development of methods of the effectiveness assessment of tourism enterprises]. *Bulletin of the DITB. Series: Economics, organization and management of enterprises in the tourism industry and the tourism industry in general*, no. 12, pp. 99–108.

3. Bogdanovich O.G. (2012) *Analiz efektyvnosti diyalnosti pidpriemstva na zasadah uzgodjennia interesiv grup ekonomichnoho vplyvu*. *Marketing s menedzhment innovatsiy* [The analysis of efficiency of the enterprise activity on the basis of coordination of interests of economic influence groups]. *Marketing and management of innovations*, № 1, pp. 45–58.

4. Holovchan A.I. (2010) *Metodyka otsinky efektyvnosti funktsionuvannia yurystychnykh destynatsiy v Ukraini* [Methods for assessment of the effectiveness of the tourist destinations functioning in Ukraine]. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute of KNTU*, № 4 (40), pp. 131–138.

5. Zhukov A.A. (2006) *Innovatsionnye aspekty upravlencheskoy deyatel'nosti na predpriyatiyah sfery turizma* [Innovative aspects of management activities at tourism enterprises]. (Monograph). Saint-Petersburgh. (in Russian)

6. Malska M.P. (2016) *Ekonomika turyzmu: teoriia ta praktyka* [Economics of tourism: theory and practice]. Kyiv : Center of Educational Literature. (in Ukrainian)

7. Movchan I.V. *Sotsio-ekonomichna efektyvnist diyalnosti torgivelnogo pidpriamstva* [Socio-economic efficiency of the trading enterprise]. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63130.doc.htm (accessed: 30 May 2020).

8. Petrovchin J.M. (2006) *Ekonomika pidpriemstva* [Economy of the enterprise]. Lviv : Magnolia. (in Ukrainian)

9. Semenda D.K. (2014) *Ekonomika pidpriemstva* [Economy of the enterprise]. Uman : Publisher "Sochinsky". (in Ukrainian)

10. Tkachenko T.I. (2009) *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohia, realiyi, biznesu* [Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities]. (Monograph). Kyiv : National Trade and Economy University, 537 p. (in Ukrainian)

11. *Turyzm v Ukraini (analiz turystycheskoi konkurentosposobnosti)* [Tourism in Ukraine (analysis of tourism competitiveness)]. URL: <https://www.socium.com.ua/2019/07/02/razvitie-turizma-v-ukraine-analiz-turisticheskoy-konkurentosposobnosti> (accessed: 30 May 2020).

12. Shapoval V.M. (2016) *Faktory ta pryntsypy pidvyschennia efektyvnosti diyalnosti pidpriemstv* [Factors and principles of increasing the efficiency of enterprises of the tourist complex]. *Economic Bulletin of the National Mining University*, № 3, pp. 79–86.